

בישולי גויים בתעשייה

הרב מנחם גנק

במשנה ע"ז¹ תנן ואלו דברים של עובדי כוכבים אסורין ואין איסורן איסור הנאה וכו' ובפת וכו' והשלקות, (וברש"י, והשלקות, כל דבר שבישלו עובד כוכבים ואפילו בכלי טהור, וכולהו משום חתנות). ובגמרא² והשלקות, מנא הני מילי א"ר חייא בר אבא אמר רבי יוחנן אמר קרא, אוכל בכסף תשבירני ואכלתי ומים בכסף תתן לי ושתיתי, כמים מה מים שלא נשתנו, אף אוכל שלא נשתנה, אלא מעתה, חיטין ועשאן קליות ה"נ דאסורין, וכי תימא ה"נ, והתניא חיטין ועשאן קליות מותרין, אלא כמים, מה מים שלא נשתנו מבריייתן, אף אוכל שלא נשתנה מבריייתו, אלא מעתה, חיטין וטחנן ה"נ דאסורין, וכי תימא ה"נ, והתניא חיטין ועשאן קליות הקמחים והסלתות שלהן מותרין, אלא כמים מה מים שלא נשתנו מבריייתן על ידי האור, אף אוכל שלא נשתנה מבריייתו על ידי האור, מידי אור כתיב, אלא מדרבנן, וקרא אסמכתא בעלמא, (וברש"י, מדרבנן, שלא יהא ישראל רגיל אצלו במאכל ומשתה ויאכילנו דבר טמא). אמר רב שמואל בר רב יצחק אמר רב, כל שאינו נאכל על שולחן מלכים ללפת בו את הפת אין בו משום בישולי עובדי כוכבים, מאי בינייהו, איכא ביניהו דגים קטנים וארדי ודייסא.

א. גדרי פת עכו"ם ובישול עכו"ם

ועיין בתוס' ד"ה "אלא" וז"ל, פרש"י דרבנן גזור משום דחייש שמא יאכילנו דברים טמאים, ויותר היה נראה לפרש הטעם משום חתנות, וכן פ"ה במתני'. ובאמת צריך ביאור, למה כתב רש"י ב' טעמים נפרדים לאיסור בישולי נכרים. ואשר נראה לפרש בזה דחלוק דין בישול עכו"ם מפת עכו"ם, שהרי אף דטעם וסיבת האיסור שווה בשניהם – חתנות, וכפירש"י על המשנה – אבל בבישול עכו"ם, כיוון דיש גם החשש דשמא יאכילנו דבר טמא, חלוק הוא בחלות איסורו ודינו מפת עכו"ם, ודינו כאיסור חפצא וכמאכלות אסורות דדבר טמא. שהרי תמיד כשחז"ל גזרו איזו גזירה, יש לחלק בין הסיבה שבעבורה גזרו, לבין הגדרת האיסור, וכמו שמצינו לעניין גזירה שגזרו חז"ל בסתם יינם, שאסרו משום בנותיהם, וגם משום חשש יין נסך⁴, שהסביר דטעם הגזירה היא משום בנותיהם, שלא יבוא לידי חיתון, אבל הגדרת האיסור הוא בתורת איסור היין נסך, וכן הוא בתוספות⁵ ד"ה יין מנלן ה"ר אלחנן, וז"ל, וא"ת והא מתניתין בסתם יין מיירי דאסור בהנאה, דהא לא קתני

1. דף ל"ה.

2. דף ל"ז.

3. שם.

4. ועיין ברשב"א לע"ז דף כ"ט.

5. שם.

יין נסך, מה ראייה מייתי מיין נסיכם דהוי תקרובת, וי"ל דפשטיא דאע"ג דאסרו יינם משום בנותיהם⁶ לא הוי אסרינן ליה בהנאה יותר מפתם ושמנם אי לאו דיין נסך ממש אסרו בהנאה מן התורה, ומכל מקום תחילת הגזירה לא היו גוזרין איסור בסתם יינם משום יין נסך אי לא משום בנותיהם. וכיוצא הזה מצינו בפ"ק דשבת דקאמר דגזרו טומאה דכלי זכוכית אטו כלי חרס משום דתחילת ברייתן מן החול וכו' (וברשב"א כתב: "מתחלה לא גזרו חכמים טומאה אלא הואיל ודמו לכלי חרס, ואחר כך שמו עליהם דין כלי מתכת", עכ"ל).

ועל פי הדברים האלה נראה שחלוק דין בישול עכו"ם מדין פת עכו"ם, דבפת עכו"ם כל עיקר גזירת איסורו היה רק משום חתנות, וגם חלות האיסור הוא בתורת איסור חתנות, ולכן מצינו בקשר לאיסור זה הרבה קולות, שהרי פת מותר אף בזריקת קיסם, מה שאין כן לענין בישול לדעת הרבה ראשונים. והרמב"ם כתב דבפת סגי כשישראל זרק קיסם דיש היכר בזה, ואפשר דמה דמועיל היכר, זהו דווקא בפת, משום דאין שם חפצא של מאכלות אסורות, ורק בתורת איסור חתנות, ובזה סגי בהיכר זה, אבל בבישול עכו"ם, דהחפצא אסור משום חשש דבר טמא, לא מהני "היכר" לבד.

והנה לענין פת עכו"ם לא מצינו שיאסור כלים, וכן מבואר בשו"ע יו"ד⁷ מי שנזהר מפת עכו"ם מותר לאכול בקערה עם מי שאינו נזהר ממנו, ואף על פי שטעם פת עכו"ם מתערב בפת ישראל, אינו חושש. ולפ"ד הרי מובן שפיר, דלענין בישול עכו"ם כיוון שהחפצא אסור כדבר טמא, ממילא גם טעם כעיקר אסור, והכלים שנתבשלו בהם צריכים הכשר, מה שאין כן בפת עכו"ם דכל איסורו הוא משום חתנות, אין כאן דין טעם כעיקר, ולא צריכים הכלים הכשר, ולכן לא הזכיר בשו"ע דין הכשר כלים בסימן קי"ב לענין פת, רק בסימן קי"ג לענין בישולי עכו"ם.

והנה עיין בתוס' ע"ז⁸ וז"ל: "אומר הר"ר אברהם ב"ר דוד דודאי שלקות אסרו חכמים כשהעובד כוכבים מבשלם בביתו, אבל כשהוא מבשל בביתו של ישראל, אין לחוש לא לחתנות ולא לשמא יאכילנו דברים טמאים, ולא הודה לו ר"ת, דודאי כיון שהעובד כוכבים מבשל, לא חלקו כלל חכמים בין רשות הישראל לרשות העובד כוכבים כי לעולם יש לחוש שמא לא יזהר גם בביתו של ישראל כמו בביתו של עובד כוכבים", עכ"ל. והנה חזינו, דלהראב"ד יש ב' טעמים לאיסור בישול עכו"ם, ויש לפרש כמו שהסברנו, דבכל תקנה יש להבחין בין הטעם והסיבה שגזרו חכמים, לבין הגדרת וחלות התקנה, והסיבה שגזרו לאסור בישול עכו"ם היה משום חתנות, אבל חלות האיסור משום שמא יאכילנו, וכנ"ל.

6. דף ל"ו ב'.

7. סימן קי"ב סעיף ט"ו.

8. דף ל"ח א' ד"ה אלא.

ונראה, דאף הר"ת שחולק על הראב"ד להלכה, גם כן מודה לו בזה שיש שני טעמים לאסור בישול עכו"ם, ושפיר איתיה טעמא דשמא יאכילנו נוסף על הטעם דחתנות שנזכר בגמרא, שהרי כתבו התוס' בדעת ר"ת, וז"ל שאף בבית הישראל יש לחוש שמא לא ייזהר, כלומר שלא ייזהר, ויאכילנו דבר טמא, ובאמת דבר זה צריך ביאור, שהרי בתחילת דברי התוס' כתבו, דיותר נראה דהטעם שאסור הוא משום חתנות לבד, ואילו מדברי הר"ת נראה דסבר דהטעם הוא אף משום שמא יאכילנו דבר טמא. וכן צ"ע שהרי התוס' ע"ז⁹ הביאו ע"ש הר"ת דהטעם שאסור הוא רק משום חתנות.

ועיין ברמב"ם בפירוש המשניות שכתב, וז"ל: "רוב דברים אלו כגון הפת והשלקות וכיוצא בהם כולם נאסרו כדי שנתרחק מהם ולא נתערב עמהם כדי שלא נמשך בהתערבו עמהם לשלוח יד במה שהוא אסור, וזה ענין אמרם משום חתנות", עכ"ל. הרי דהרמב"ם כולל בטעמא ד"חתנות" גם שלא יבוא לאכול דבר האסור, ולפי זה הרי שפיר מובנים גם דברי רש"י, דיש לומר דטעמא דלא יבוא לאכול הוי חלק מטעם הגמרא דחתנות.

ב. התנאי ד"ראוי לעלות על שולחן מלכים"

ונהנה בכדי שיהא אסור משום בישול עכו"ם צריך שיהא המאכל ראוי לעלות על שולחן מלכים. ויש להסתפק בהגדרת דין זה ד"עולה על שולחן מלכים", אם הכוונה היא שיהא מאכל הראוי לסעודת מלך בכל תפארתו, בבחינת "סעודת שלמה בשעתו", דהיינו סעודה בכל התכליות הראויות למלכות; או אין הכוונה אלא שלא יהא מאכל גרוע. ושמעתי מהרה"ג ר' שמעון שוואב שליט"א, שפעם שאל מהחזון איש מה דעתו ע"ד אכילת הסרדינים הנמכרים בקופסאות, אם אסורים משום בישול עכו"ם או לא, והשיב לו החזון איש שאסור. ושוב שאלו עוד הגר"ש שהלוא כמה ראשי ישיבה מאירופה נהגו בזה היתר, והיו אוכלים סרדינים, וכנראה דסבורים היו דאינו עולה על שולחן מלכים. והשיבו החזו"א, דאף סרדינים ראויים לעלות על שולחן מלכים, שהרי גם "מלך אנגליה אוכל סרדינים בעד ארוחת הבקר שלו" (כן השיבו ביידיש). ונראה דהמחלוקת שבין החזו"א ושאר הגדולים תלויה בהגדרת דין זה ד"עולה על שולחן מלכים", דאם הכוונה שלא יהא מאכל גרוע, אז יהיו הסרדינים אסורים, כיוון שאינם מאכל גרוע, ואף מלך היה אוכלו. אבל אם הכוונה שהיא ראוי ל"סעודה של מלכות", הרי בסעודה של מלכות אין מגישים סרדינים (ושמעתי פעם ממו"ר הגרי"ד סולוביצ'יק שליט"א דמה דאוכלים כל המאכלים שקונים בקופסאות, ואין חוששין לבישול עכו"ם, דאחד הטעמים הוא משום דאין נחשבים ראויים לעלות של שולחן מלכים. אך לא שמעתי ממנו להדיא ביאור על הנקודה הנ"ל).

ונראה דב' הגדרות אלו בעניין "עולה על שולחן מלכים" תלויות בב' התירוצים שבתוס'

9. ל"ז ב' ד"ה השלקות.

בגמ' ע"ז¹⁰, שכתבו שבשכר של שעורים אין בו משום בישולי עכו"ם משום שאינו עולה על שולחן מלכים. ועוד טעם אחר להתיר, דכי היכי דהתבואה בטלה לגבי המים לעניין ברכת שהכול, ה"ב היא בטלה לעניין איסור בישול, ע"כ. ויש מקום לומר דהתירוץ השני בתוס' לגבי היתר השכר לא סמך על התירוץ הראשון, משום דסבר דשכר מיקרי "עולה על שולחן מלכים". ולכאורה היה נראה דעניין זה אי שכר מיקרי עולה על שולחן מלכים או לא, תלוי בחקירתנו הנ"ל דאי גדר עולה על שולחן מלכים היינו שיהא ראוי לסעודה מפוארת של מלכות, הרי בסעודת מלכות שותין יין ולא שכר. אבל אי הגדרת עולה על שולחן מלכים היינו שלא יהא מין גרוע, שאף המלך יכול לאוכלו, הרי גם המלך שותה שכר לפעמים.

והנה לאלו הראשונים דסברי דבישול עכו"ם נאסר מטעם חתנות, שפיר מובן דינא דצריך שיהא עולה על שולחן מלכים, דאז הוי מאכל חשוב, ומראה אופן ודרך חיבה, ויש לומר דהוי דווקא במאכל שעולה על שולחן מלכים בסעודת מלכות, אבל לאלו הראשונים דסברי דאסרו בישולי עכו"ם משום חשש שיאכילנו הגוי דבר טמא, צ"ב למה צריך שיהא המאכל עולה על שולחן מלכים. והנה לפי מה שכתבנו דאף לדעת רש"י ב' טעמים יש לאיסור בישולי עכו"ם, ולעולם בעינן נמי לטעמא דחתנות לאסור, וכמו שנתבאר למעלה, שפיר מובן למה בעינן שיהא עולה על שולחן מלכים. אבל לדעת הרשב"ם¹¹ דהטעם היחידי לאיסור בישולי עכו"ם הוא משום שמא יאכילנו דבר טמא, צריך לומר דמה דצריך שיהא עולה על שולחן מלכים הוא משום שאין אדם מזמין את חברו אלא על דבר שעולה על שולחן מלכים. ולכאורה נראה דמטעם זה לא בעינן שיהא דווקא סעודה מפוארת ואוכל מפואר, אלא רק שלא יהא המאכל גרוע. ועיין ברמב"ם¹² וז"ל: "אבל דבר שאינו עולה על שולחן מלכים לאכול בו את הפת, כגון תורמוסין ששלקו אותן עכו"ם, אע"פ שאינן נאכלים חיין, הרי אלו מותרין... שעיקר הגזירה משום חתנות, שלא יזמנו העכו"ם אצלו בסעודה, ודבר שאינו עולה על שולחן מלכים לאכול בו את הפת, אין אדם מזמן את חברו עליו", עכ"ל. הרי דאף דכתב דבישול עכו"ם אסור משום חתנות, מ"מ כתב בטעם דין זה דדבר שאינו עולה על שולחן מלכים אין אדם מזמן את חברו עליו, ולכן "עולה על שולחן מלכים" אינה תלויה דווקא ב"סעודת מלכות", אלא סגי בזה שיהא אוכל שאינו גרוע.

והנה נחלקו הראשונים אי בעינן לאיסור בישול עכו"ם שיהא ללפת בו את הפת. הרשב"א בתוה"א כתב בשם הר"ח שדייסה אסורה אף שאין מלפתים בה את הפת, דלשון ללפת

10. דף לא ד"ה ותרווייהו.

11. המובא בהג"א פ"ב דמס' ע"ז.

12. פי"ז מהל' מאכ"א הט"ו.

בו את הפת הנזכר בגמרא לאו דווקא הוא. אבל הריטב"א בע"ז¹³ חולק עליו וסובר דבכדי לאסור בעינן דווקא שיהא דבר הנאכל ללפת בו את הפת. וכן נראה גם מלשון הרמב"ם שהבאנו. ובפשוטו נראה דמה דצריך שיהא האוכל ראוי ללפת בו את הפת משום דרק אז חשיב המאכל כחלק מסעודה קבועה, דלא אסרו חכמים אלא במאכל שאדם מזמין את חברו עליו, וכדברי הרמב"ם הנ"ל, ועיקר הזמנת אורחים תלויה בפת ובסעודה. ולהר"ח שברשב"א דלא בעינן שיהא דווקא ללפת בו את הפת, יש לומר דגם זה דצריך שיהא עולה על שולחן מלכים אינו משום דאין אדם מזמין חברו עליו, אלא דבעינן שיהא דבר חשוב ודרך חיבה, ולכן צריך שיהא עולה על שולחן מלכים.

והנה לפני שנה נתעוררה שאלה בעניין דג טונה הבא מבנגקוק תאילנד בהשגחת ה-OU, אם יש בו משום בישולי עכו"ם. ונראה דאין בו חשש כלל מכמה טעמים. דהנה לפי מה שהבאתי בשם מרן הגרי"ד שליט"א, דהאוכל הנמצא בקענ"ז (המשומר בקופסאות) אין בו משום בישול עכו"ם לפי שאינו עולה על שולחן מלכים, הוא הדין נמי בטונא שבקענ"ז, שהרי בסעודת מלכים אין מגישים טונה הבא מ"קענ"ז". אכן זה תלוי בהגדרת עולה על שולחן מלכים וכמו שכתבנו למעלה.

והנה בעניין הסרדינים שנהגו כמה צדיקים לאכול באירופה, יש שכתבו שאין בהם משום בישולי עכו"ם, כיוון שהם דגים קטנים, ובגמ' ע"ז¹⁴ מבואר דדגים קטנים אינם עולים על שולחן מלכים¹⁵. אולם הב"ח¹⁶ כתב דדגים קטנים שמותרים היינו דווקא כשהם ממין דגים גדולים שלא גדלו כל צורכם. אבל במין דג קטן, יש בו משום בישול עכו"ם, דבקטנותם ג"כ חשובים הם, ולא חשיבי דגים קטנים, כיוון שזה כל גודלם, ועולים על שולחן מלכים, ויש בהם משום בישולי עכו"ם. ועיין ביביע אומר¹⁷ שכתב דבדג טונה כיוון דהוי דגים גדולים, עולים הם על שולחן מלכים, ויש בהם משום בישולי נכרים (אלא אם כן נתבשלו בקיטור, דהוי כמעושן, דאין בו דין בישול לעניין בישולי נכרים. ולמעשה כן הוא התהליך במפעל שמתבשל תחילה ע"י קיטור), אלא דלדעתו בעינן השגחה תמידית בדגים משום דינא טרית טרופה.

והנה נראה לומר דבדין זה של אינו עולה על שולחן מלכים, לא מסתבר לומר שיש בזה עניין של **קביעות מינים**, שמין דג פלוני מיקרי עולה על שולחן מלכים, ומין אלמוני אינו

13. דף לח.

14. דף לב.

15. ועי' בתוס' שם ד"ה דגים.

16. סי' קי"ג.

17. חלק ה' חיו"ד סי' ט'.

עולה, דמדברי הרמב"ם¹⁸ מתבאר שגדר דין זה תלוי בכל מקום ומקום כפי מנהגו, שאותו המאכל יכול להיות אסור במדינה אחת משום בישול עכו"ם, מפני ששם הוא עולה על שולחן מלכים, ובמדינה אחרת יהיה מותר דשמא אינו עולה על שולחן מלכים, וא"כ לא מסתבר לומר שגדר דבר זה הוא עניין של קביעות המין, אלא שהדבר תלוי בכל מאכל ומאכל בפנ"ע – אם זה המאכל בפרטות עולה על ש"מ או לא, וממילא הי' נראה לומר בפשטות דג הטונה **כמות שהוא נמכר בקופסאות** אינו עולה כלל על ש"מ וממילא אין בו משום בישולי גויים.

ג. דבר שנאכל כמו שהוא חי

בהגדרת נאכל כמו שהוא חי נחלקו הראשונים. הריטב"א כתב¹⁹ שדבר שראוי לאכול חי, אף שדרך בני אדם לאוכלו מבושל, נחשב עדיין לנאכל כמו שהוא חי. וכן הביא הרשב"א בתורת הבית בשם הר"ח והראב"ד, דדייסה אין בה משום בישול עכו"ם, כיוון דהחיתין ראויות לכוס כשהן חיים. ויש חולקים וסוברים דדייסה אינה בכלל נאכל כמו שהוא חי, כיוון שאין בני אדם רגילים לאוכלו חי, וכן כתבו המאירי ורבנו ירוחם.

והנה עיין ברמב"ם²⁰, וז"ל: "המבשל על האור דבר שהיה מבושל כל צרכו או דבר שאינו צריך בישול כלל, פטור", עכ"ל. ולכאורה קשה דאם דבר שאינו צריך בישול כלל פטור בשבת, דלא חשיב בישול בכל התורה כולה, א"כ למה לן דין מסוים דדבר שנאכל כמו שהוא חי אין בו משום בישול עכו"ם, כיוון דלדעת הרמב"ם אף לענין שבת אינו בישול. וצ"ל שהרמב"ם יסבור כדעת הריטב"א הנ"ל, דבדבר שנאכל כמו שהוא חי אין בו משום בישול עכו"ם, אף שאין בני אדם רגילים לאוכלו אלא מבושל, ובאופן זה לענין שבת היה חייב משום בישול, שהרי מוסף הוא תיקון בהמאכל על ידי הבישול, ובכה"ג הוא דהויא קולא מיוחדת בהלכות בישול עכו"ם.

וכן נחלקו בגמרא בדבר שנאכל כמו שהוא חי על ידי הדחק אם יש בו משום בישולי עכו"ם או לא. עיין בזה בגמרא ע"ז²¹ במחלוקת חזקיה ובר קפרא ור' יוחנן, דחזקיה ובר קפרא סברי דדגים גדולים מלוחים שצלאן גוי אין בהם משום בישולי עכו"ם, כיוון שנאכלים על ידי הדחק במולחן, ורבי יוחנן הסנדלר סבר דאכילה על ידי הדחק לאו אכילה ויש בו משום בישול עכו"ם. כן פירש הרשב"א בתורת הבית, והמרדכי בשם ר' שמעיה והר"ן (רש"י) פירש מחלוקתן בענין אחר אי מליחה על ידי עכו"ם חשיב כמבושל לענין בישולי עכו"ם או לא).

18. פי"ז מהל' מאכלות אסורות הי"ב והי"ט.

19. ע"ז לח.

20. פ"ט מהל' שבת ה"ג.

21. דף לח.

ועיין בשו"ע יו"ד²², דגים מלוחים גדולים אינם נאכלים אלא על ידי הדחק, ולפיכך אם צלאן עכו"ם אסורים, ויש מתירין.

והנה בנד"ד בעניין הטונה, הרי בהרבה מדינות הטונה נאכל כמו שהוא חי, בארצות המזרח הרחוק, ובפרט ביפן כך דרך אכילתו, ונקרא "סושי", ועכשיו באמריקה וכן בארץ ישראל נאכלין חי במסעדות יפניות. ואפילו אי תימא דאין זה הרוב באמריקה, הרי ודאי דנאכל וראוי לאוכלו חי, ולהריטב"א כיוון שראוי לאוכלו חי, אף דרגילים לאוכלו מבושל, חשיב נאכל כמו שהוא חי. ואפילו אי נימא דאינו נאכל חי אלא על ידי הדחק, יש דעה במחבר דנאכל על ידי הדחק חשיב נאכל כמו שהוא חי, וממילא אין בו משום בישולי נכרים.

והנה בגמרא²³ (שהבאנו לעיל) איתא, מה מים שלא נשתנו מברייתן, אף אוכל שלא נשתנה מברייתו. ולכן רש"י וכן הר"ן²⁴ סוברים דכל אוכל הדומה למים שלא נשתנה מברייתו מותר, כיוון שחכמים הסמיכו איסור בישולי עכו"ם על האי קרא. וכן עיין בהג"א²⁵ שכתב דכיוון דבישולי עכו"ם אסורים משום שמא יאכילנו דבר טמא, דבר שלא נשתנה מברייתו על ידי האור אין לחוש לדבר טמא שהיה ניכר. והנה הרשב"א בתורת הבית כתב דמה דהצריכה הגמרא שיהא נשתנה מברייתו, אין זה תנאי חדש בהלכות בישול עכו"ם, אלא דמותר מדין דבר שנאכל כמו שהוא חי, שאין בו משום בישול בהלכות בישול עכו"ם, ובגמרא כתבו דקליות מותרות משום דלא נשתנו מברייתן. וברמב"ם²⁶ כתב טעם אחר, שאין אדם מזמין חברו על הקליות. הרי שדחה האסמכתא דכמים, דכל אוכל הדומה למים שלא נשתנה מברייתו מותר, וכן הוא בלחם משנה. אך הש"ך כתב, שאף דבשו"ע ורמ"א לא הביאו דין זה דבעניין שנשתנה מברייתו, העיקר שאם לא נשתנה מברייתו מותר. והנה בגמרא מבואר, שדג שצלאו עכו"ם אסור משום בישולי נכרים. וצ"ל לרש"י והר"ן, שעל ידי הצלייה נשתנה הדג מברייתו, וצ"ע, דמאי שנא חיטין שצלאן ונעשו קליות דאינן נחשבינ לנשתנה מברייתן מדג שצלאו, שהרי הדג אחר הצלייה גם כן נראה כדג, שהרי לא נימוח. וצ"ע מהו השיעור דנשתנה מברייתן.

ד. הדלקת האש על ידי ישראל (או זריקת קיסם)

והנה בפת קיי"ל אם הסיק ישראל את התנור, אף שאפה הגוי את הפת מותר, ואין בו משום פת עכו"ם. ונחלקו הראשונים לעניין בישולי עכו"ם, אי מועיל הדלקת הישראל לבד, הר"ן כתב דהדלקת האש לבד מועילה רק לגבי פת עכו"ם ולא לגבי בישול ישראל. וכן

22. סימן קי"ג סעיף י"ב.

23. דף לז.

24. בדף לח.

25. סי' כח.

26. פי"ז מהל' מאכ"א הי"ז.

הוא ברא"ש²⁷, וכן משמע מסתימת דברי הרמב"ם, שלא הביא דין זריקת קיסם לתוך האש רק לגבי פת עכו"ם, ולא הזכירו לגבי בישולי עכו"ם, וכן כתב ברשב"א בתורת הבית. אבל התוספות בע"ז²⁸, כתבו וז"ל: "מכולה שמעתין משמע דבעינן שיהא ישראל מקרב הבישול קצת, ומה שנהגו להשליך קיסם לתנור, סומכין על מה שיש בדברים שבין בני בבל לבני ארץ ישראל דקאמר, בני בבל משליכין קיסם לתנור, ובני מערב אומרים קיסם זה מה מעלה ומה מוריד, ואנו נמשכין אחר בני בבל ותלמודם", עכ"ל. וגם המרדכי כתב דהיסק תנור מועיל אף לעניין בישולי עכו"ם.

ובשו"ע יו"ד²⁹ כתב המחבר וז"ל: "אין היסק התנור מועיל אלא בפת, אבל בתבשיל אין הדלקת האש ע"י ישראל מעלה ומוריד אלא ההנחה דוקא, לפיכך הרוצה לבשל במחבת בתנור של עכו"ם צריך שיתן ישראל המחבת לתוך התנור למקום הראוי להתבשל בו". וברמ"א שם השיג על זה, וז"ל: "ויש חולקין וסבירא להו דהדלקת האש או חיתוי בגחלים מהני לענין בישול כמו לענין פת, וכן נוהגין, ואפילו חיתוי בלא כונה מועיל. וי"א דאפילו לא חיתה ישראל ולא השליך שם קיסם רק שהעכו"ם הדליק האש מאש של ישראל שרי".

ועיין בש"ך³⁰ הביא מספר איסור והיתר דצריך דווקא חיתוי בכוונה, שיכוון לסייע בתיקון האש להכשיר.

והנה בסברת הרמ"א דאפילו בלא כוונה מועיל, נראה דס"ל דעל ידי חיתוי גחלים או זריקת קיסם נחשב **לבישול ישראל**, כיוון שסייע בבישול על ידי תיקון האש, ולכן אף בלא כוונה שרי, כיוון שהיו "בישול ישראל". אבל הרמב"ם כתב³¹ גבי פת וז"ל: "ואפילו לא זרק אלא עץ לתוך התנור התיר כל הפת שבו, שאין הדבר אלא להיות היכר שהפת שלהן אסורה", עכ"ל. הרי מבואר מהרמב"ם דעל ידי זריקת קיסם לא נחשב דהוי **אפיית ישראל**, אלא דהוי היכר לדעת שפת עכו"ם אסורה, והיכר זה בלבד מתיר, ולכן מסתברא דבענין שיהא דווקא בכוונה. אבל להרמ"א, אין זריקת קיסם מדין **היכר**, אלא דעל ידי חיתוי הגחלים או זריקת קיסם, על פי דין נחשב הכול ל"בישול ישראל", ממילא לא בעינן כוונה. ומאחר שאין זה "מתיר" מיוחד שאמרו ל"התיר" בו את הפת, אלא שהחשיבו על ידי זה **כאילו אפה ישראל**, הה"ד בבישול נמי שנחשב כבישול ישראל. ולפי זה סוברין הי"א שברמ"א דאפילו אש מאש נמי מותר, כיוון דסוף סוף בלי יד הישראל באש הראשון לא היה מתבשל, ונמצא שהכול מצורף אליו. אבל המחבר שהלך בשיטת הרמב"ם, דזריקת קיסם אינו אלא משום

27. סימן ל"ג.

28. דף לח ד"ה ואיתא.

29. סימן ק"ג סעיף ז'.

30. אות י'.

31. פי"ז מהל' מאכלות אסורות הי"ג.

היכר, וכמבואר בדבריו ביו"ד³² נראה דבעי שיכון בהדלקת האש, ומסתברא נמי דס"ל שלא יועיל אש שהודלק מאש שהדליק הישראל, ואפילו בעד פת עכו"ם, דאין בזה היכר.

והנה בנד"ד בדג טונה הבא מבנגקוק, המשגיח מדליק את האש ונשאר אותו אש מודלק כל היום, ונמצא שלפי פסק הרמ"א אין כאן משום בישול עכו"ם. וחכם אחד אמר דלהרמ"א דזריקת קיסם וחיתוי גחלים מועיל, זהו דווקא כשהקדירה יושבת כבר על התנור, ואז הוא דמצטרף החיתוי לבישול. אבל נראה ברור דזה אינו כן, שהרי בהדליק אש מאש להי"א שברמ"א גם כן מותר, וכל שכן הכא שהדליק הישראל האש הזה, ואחר כך הביא הנכרי את הקדירה גם כן מותר, וכן נראה מדברי הרמ"א³³ גבי שפחות בבית ישראל שכתב, ואפילו לכתחילה נוהגין להקל בבית ישראל שהשפחות מבשלים בבית, כי אי אפשר שלא יחתה אחד מבני הבית מעט. והיינו שאפילו בתחילת היום, דאם לא כן מאי אי אפשר יש כאן. הרי שלהדיא מתבאר שמועיל היסק התנור אפילו כשעדיין אין הקדירה שם, ופשוט. ואזרבה, כשהקדירה כבר מונחת על הכירה, אף להמחבר מהניא השלכת קיסם, וכן הוא בתשובות אבני נזר³⁴, דבכה"ג הוי בישול ישראל ממש.

והנה החיד"א והכף החיים כתבו שהספרדים נוהגין דווקא בכל מקום כפסק המחבר, ולכן להספרדים ועדות המזרח אין להקל בזריקת קיסם כהרמ"א, אכן הג"ר עובדיה יוסף כתב בספר יחיה דעה³⁵ דבמלון שבארץ ישראל, כיוון שיש שם עוד צדדים להיתר, כגון שיטת הראב"ד, דבבית ישראל אין בישול עכו"ם, וכן י"ל שבשכירים העובדים שלא מחיבה, אין דרך חתנות אלא דרך כפייה, והרא"ה התיר בשם רבנו יצחק ב"ר מנוח באופן זה, יש לצדד ולומר שאף לספרדים יש לצרף אהדדי כל הני שיטות ולהקל מכח ספק ספיקא, והביא מהחיד"א דבספק ספיקא יש להתיר כנגד הבי"י, ואף במקום שב' הספקות שלא כדעת המחבר. אלא דלספרדים לכתחילה ודאי יש להדר שיהא דווקא בישול ישראל.

ה. שכירים

בשו"ע יו"ד³⁶, יש מי שמתיר בשפחות שלנו ויש מי שאוסר ואפילו בדיעבד. וברמ"א כתב, ובדיעבד יש לסמוך אדברי המתירים. ועיין בש"ך שהביא מתשובת הרמב"ן דבשפחות שקניות לנו, דמלאכה דעבד העכו"ם – דישראל הוא, ומוזהר עליו בשבת מן התורה, וליתי' בכלל עכו"ם, והלכך ליתי' בכלל גזירת חתנות, עכ"ל הרמב"ן. ובש"ך הוסיף וכתב, דלפי זה בשפחות שלנו שבארצות אלו, שאין קניות לנו רק שנשכרו לשנה, ואין אנו מוזהרין

32. סימן קי"ב סעיף ט'.

33. בסעיף ד'.

34. חיו"ד סימן צ"ו אות ה'.

35. חלק ה' סי' נ"ד.

36. קי"ד סעיף ד'.

עליהם בשבת, כמו שנתבאר בשו"ע³⁷, ולפי זה מה שכתב הרב בדיעבד יש לסמוך אדברי המתירים, לא אתי שפיר בשפחות שלנו, וצ"ל דקאי אשפחות דמייירי המחבר, או ר"ל דיש לסמוך אדברי המתירין בישולי עכו"ם בבית ישראל, והוא דעת ר' אברהם וכו'. ועיין באו"ה של המהרש"ל³⁸ מביא דאין איסור משום בישולי עכו"ם אלא בעושה מרצונו משום גזירת חתנות, אבל אלו השפחות והעבדים שלנו שעושים בע"כ בין ירצו בין לא ירצו, אין בזה קירוב הדעת. ומכל מקום אין דבריהם מחוורין. ואין אנו סומכין על זה, ואנו נוהגין איסור אפילו בדיעבד, ע"כ, וכן הוא בתשובת הרשב"א³⁹. ולפי זה י"ל דסברת המתיר שכתב המחבר הוא מטעם זה, ולזה כתב הרב דיש לסמוך עליהם בדיעבד, עכ"ל הש"ך.

והנה מתחילה נבאר את דברי הרמב"ן שכתב, דבשפחות הקניות לנו, כיוון שמוזהרין עליהם בשבת, יצאו מכלל גוי. ודבריו תמוהין, שהרי ודאי גויים גמורים הם, כיוון שלא נתגיירו, וכי כיוון שאנו מוזהרין עליהם לעניין מלאכה בשבת יש להם דין ישראל, והלוא אף בבהמתו מוזהר בשבת. אלא נראה, דכך היא כוונתו, דכיוון דבישולי עכו"ם נאסר משום חתנות, כיוון דבשפחה ועבד מוזהר על שביתתו בשבת, הרי הוא נחשב לחלק מ"ביתו של ישראל", ולכן אין בו חשש חתנות, דלא גזרו גזירת חתנות אלא בעכו"ם שהוא חוץ לביתו של ישראל, אבל ודאי אין לו דין ישראל כלל.

והנה לפי מה שהביא הש"ך, יש מתירים בדיעבד אף בפועלים הנשכרים כיוון שאין כאן קירוב הדעת, שאין עושים מרצונם אלא בכפייה מטעם השכירות, ולפי זה, אף בכל בית חרושת שהפועלים נכרים יש מקום להתיר בדיעבד וכדברי הש"ך.

ו. בישול בבית חרושת

הרא"ה כתב בבדק הבית⁴⁰, וז"ל: "שהאופה אופה בבית מיוחד לכך, ואינו מתכוין לבשל לעצמו ולא לשום אדם מיוחד אלא למלאכתו, לפי שהוא שכיר לאפות ולבשל לכל הבא בבית מיוחד שאין בני אדם אוכלין בו ולא שותין בו, והוא רשות הרבים לכל העולם, בזה אפשר לדון לזכות, דכי הא לא חשיב בשולי נכרים, דלא שייך בהא איקרובי דעתא, וכל שכן לענין פת שהקלו בו", עכ"ל. ולהרא"ה בכל בית חרושת אין בו משום בישולי נכרים, שמבשלים לכל העולם.

ואפשר לומר שבית חרושת אלים מפלטר, דמה שהתירו פת פלטר היינו דוקא בפת, ולא

37. א"ח סימן ד"ש.

38. סימן ע"ה.

39. סימן ס"ח.

40. בית ג' שער ז'.

בבישול (וכדמוכח גם מהרמ"א⁴¹, דיש אוסרים פת שביצים טוחים על פניו, משום שהן בעין ואסורות משום בישול, דאף דהפת מותר משום פלטר, הביצים אסורות). אבל זהו דווקא בפלטר, שהישראל והנכרי המבשל נפגשים, שהנכרי מוכר לישראל. אבל בבישול הנכרים שבבתי החרושת שבזמננו, שאין הישראל האוכל את המאכל נפגש כלל עם הפועל הנכרי העובד בזה, שוב אין כאן חשש חתנות כלל, ומותר. וכן ה' סבור הגר"מ פיינשטיין זצ"ל. ופעם אירע שאלה כזו במפעל שהיה עושה "עג ראלס" (egg rolls), ונשאל הגר"מ פיינשטיין על ידי הרה"ג ר' נטע גרינבלאט שליט"א אחד מתלמידיו המובהקים, שהוא מהרבנים ב-OU, וכתב הרה"ר נטע את חוות דעת רבו הרה"ר משה בעניין זה וקראו לפניו, והסכים שכך הייתה כוונתו, ולכן אני מוסר בזה את כל התשובה, שעוד לא נדפסה:

שאלה - בדבר המכונה האוטומטית שנוצרה במיוחד לחמם ביצים טרופות בחימום של קיטור (סטים, בלע"ז), ונעשות מה שקורים "עג ראלס", וזוהי צורת הפעלתה: "בתחילת השבוע אינו יהודי לוחץ כפתור חשמלי שמדליק ומכין את המכונה, ובכל עת שהביצים הטרופות באות אליה על ידי צינור מכלי אחד, מתחלת המכונה לפעול מעצמה, וגורמת להכלים שבתוכה הנקראים בשם 'מאלדס' לקבל את הביצים, והכלים עוברים מעל לקיטור עד שהביצים נגמרות על ידי החום, ואז המכונה מוציאה את ה'עג ראלס' לחוץ ואורזת אותם בחבילות. אחרי שמתרוקנים הכלים, המכונה מפסיקה מעצמה מלפעול, וכך היא עומדת בלא פעולה עד שביצים אחרות באות אליה, שאז מתחילה מעצמה, באופן אוטומטי, את תהליך יצירת ה'עג ראלס'. כי מתחילה המכונה ומפסיקה מעצמה עבודתה עד סוף השבוע, שאז מפסיקים את כוח החשמל המחובר אליה. גם ביאת הביצים טרופות אל מכונת החימום היא באופן אוטומטי מכלי העומד בחדר אחר. כשמתמלא הכלי בביצים, יש מנוע ('מוטור') שמתחיל מעצמו להעביר את הביצים למכונת החימום השנייה, על ידי שנפתח הצינור והביצים עוברות בתוכו למכונת החימום".

תשובה - "יש לדון להתיר 'עג ראלס' אלו מאיסור בישול עכו"ם, דהנה כבר דנו בעלי הוראה בדור שעבר, כשעלתה שאלת ה'סרדינים' וכדומה להתיר משום דבמציאות לא שייך בהם גזירה דחתנות, דהרי מתבשלים בבית חרושת על ידי כמה וכמה פועלים אינם יהודים, ונאכלים במקום אחר לגמרי, באופן שלא יבואו האוכלים להתקרב לאלה שעסקו בבישולם. והאוסרים סוברים שמכל מקום יש לאסור משום לא פלוג רבנן. ונראה שלא שייך לאסור משום לא פלוג אלא כשהבישול הוא באופן הרגיל, בגוונא ששייך שיבואו לידי קירוב, שאז אף כשהבישול הוא במקום אחר, שלא שייך התקרבות לא"י המבשלים, אסור משום לא פלוג. אבל באופן

41. ס"י ק"ב סעיף ו'.

שלנו, שמתחממים הביצים על ידי מכונה, ובצורה שכזו שלעולם לא מבשלים במכונה זאת באופן שיש חשש של קירוב במציאות (ובאמת כשהביצים מתחממות, אין אינם יהודים מתעסקים אז בהחימום), י"ל שאין לאסור משום לא פלוג, דהרי בצורה זו של בישול אין חשש של חתונות לעולם.

כתבתי את זה לי בהסכמת מרן הר"מ, ואחר שכתבתי קראתי את זה לפניו ואמר שנכתב כראוי". עכ"ד.

ועיין עוד במנחת יצחק⁴² שהביא דעת המהרי"ט צהלון המובא בכרכי יוסף, דבישול פלטר מותר, והשתמש בזה כסניף להיתר, יחד עם דעת הפוסקים הסוברים דקיטור חשוב כמעושן.

(אלא דאנן ב-OU דנין תוצרת בית חרושת כדין פלטר דאסור לעניין בישול עכו"ם ומותר לעניין פת וכדוהכחנו מהרמ"א לעיל)⁴³.

ז. היתר דג מעושן

המעושן אין בו משום בישולי עכו"ם, כן נפסק ברמב"ם⁴⁴, וז"ל: "דג שמלחו עכו"ם ופירות שעישנו עד שהכשירן לאכילה, הרי אלו מותרין, מליח אינו כרותח בגזירה, והמעושן אינו כמבושל". ומקורו מהירושלמי בנדרים⁴⁵ דהוי בעיא דלא איפשטא ופסק לקולא. וכן פסק בשולחן ערוך יו"ד⁴⁶. והנה נסתפקו האחרונים אי בישול על ידי קיטור הוי כמעושן, ומותר בבישולי עכו"ם, או לא, דיש לומר דעל ידי קיטור אינו כמעושן, ונחשב לבישול ממש. ועיין

42. חלק ג' סי' כ"ו וחלק י' סי' ס"ז.

43. **הערת עורך** – מסקנת הכותב לנטות להתיר בישולי גוי במפעלים אינה מוסכמת על כלל הפוסקים, כך למשל בשו"ת עמא דבר (ח"א סי' לא) – "דעת מרן הרשל"צ הגר"מ אליהו זצ"ל לחייב בישול ישראל כדעת מרן הבית יוסף בשו"ע בכל מוצרי מזון הצריכים בישול והנעשים במפעלי גויים בכל צורה שהיא. הרב דרש שהמשיגי היהודי הוא שיניח את המזון בתנור במקום הראוי להתבשל וידליק את התנור. ביצוע הנחת המזון בתנור היה תלוי בכל מקום איך שהיה נעשה, יש מקומות שהמזון נשפך בתבניות, בסירים או במטגנות, ואז המשיגי נדרש להפעיל את המערכת השופכת את המזון במקום שמתבשל. יש מקומות שמנוף מיוחד היה מרים את הכלי שבו המזון ומניחו בתנור, המשיגי נדרש להפעיל שם את המנוף להרמת כלי המזון ולהניחו במקום שיתבשל. במקומות שהבישול נעשה ע"ג עגלות שמוצרי המזון היו מונחים על גבי עגלות והעגלות היו מוכנסות לתנורי הבישול, נדרש המשיגי שהוא ידחוף את העגלות לתנור. במקרים שהמשיגי לבדו לא היה בכוח לדחוף את העגלות לתנור, היה אפשר להיעזר ע"י פועל במקום".

44. פרק י"ז מהלכות מאכלות אסורות הלכה י"ז.

45. פרק ו' הלכה א'.

46. סימן קי"ג סעיף י"ג.

בזה בדרכי תשובה ס"ק ט"ו בשם בעל זר זהב על האיסור והיתר⁴⁷ שכתב, דאין ראיה מחיובי שבת שהחמירו בו אפילו בתולדות האור, "ובפרט שהבישול על ידי מכונת הקיטור הוא דבר שנתחדש עתה, אם כן י"ל שלא היה בכלל הגזירה". וכן הביא בשם שו"ת אבן שתיה סימן ג', שגם התיר, דקיטור חשיב כמעושן ומותר משום בישולי עכו"ם⁴⁸.

והנה עיין יביע אומר⁴⁹ שהביא מהירושלמי בשבת, המתיר אבר חייב משום מבשל, הצולה המטגן השולק והמעשן כולהו משום מבשל. הרי דמעושן הוי בישול ממש וחייב בשבת מן התורה, ומכל מקום לעניין בישול עכו"ם אין מעושן כמבושל, אם כן מה לי בעישון מה לי בקיטור. ומה דפסק הרמב"ם⁵⁰ לעניין בישול דבשר בחלב דמעושן הוי ספק ואינו לוקה עליו, כתב הפמ"ג במש"ז⁵¹, וכן הוא בגליון הש"ס, לחלק בין שבת לבשר בחלב, דבשבת שנתרבו תולדות מקרא, מעושן תולדה למבשל וחייב, משא"כ לעניין בשר בחלב י"ל דבענין בישול ממש. ועיין שם ביביע אומר שמסקנתו לדינא, דבישול בקיטור הוי כמעושן, ואין בו משום בישול עכו"ם.

והנה כשמבשלים מאכלים שבקופסאות בבתי חרושת, נותנים מים בקופסאות, והקיטור מחמם את המים, י"ל דאין זה נחשב למעושן אלא בישול ממש, אבל בנד"ד בטונה, הרי הדג עובר דרך הקיטור עצמו, ועל ידי זה מתבשל ונעשה ראוי לאכילה, ואם כן לאלו הסוברים דקיטור כמעושן, אין בו משום בישולי נכרים.

סיכום

בסיכום הדברים, נראה שיש להתיר דג הטונה הבא בקופסאות מבתי חרושת של הנכרים שבבנגוק, ואפילו לכתחילה, בלא חשש מכל הלין טעמי דלהלן:

- א. אפשר דאינו נקרא עולה על שולחן מלכים, דתלוי בשיעור של עולה על שולחן מלך בסעודות מלכות מפוארת, ונחלקו בזה באחרונים, וממו"ר מרן הגרי"ד סולוביצ'יק שליט"א שמעתי להקל בזה. ואף דדגים גדולים חשובים, ועולים על שולחן מלכים, אך מה שיש בקופסאות אפשר דאין עולים, דהכול תלוי לפי המקום.
- ב. טונה נאכל כמו שהוא חי עכשיו ונקרא "סושי", ולהריטב"א והר"ח והראב"ד

47. כלל מ"ג ס"ק ד'.

48. ועיין ספר טהרת מים עמוד קצ"ט.

49. חלק ה' חיו"ד סימן ט'.

50. פרק ט' מהלכות מאכלות אסורות הלכה ו'.

51. סימן פ"ז ס"ק א'.

דייסה אין בו משום בישול עכו"ם כיוון שיכולים לאוכלו חי, אף שרגילים לאוכלו מבושל, וכש"כ שעכשיו בזמננו בהרבה מסעדות אוכלים טונה חי בלא בישול (ואפילו בראוי לאכילה על ידי הדחק גם כן הוי ב' דעות במחבר).

ג. בבנגוק האש הודלק על ידי ישראל. ואף להספרדים שנוהגים כהמחבר הסובר שאין זריקת קיסם מועיל לגבי בישול, כאן יש עוד הרבה ספיקות, ויש מקום גדול להקל אף לדידהו⁵²

ד. דיש מתירין בדיעבד בפועלים הנזכרים, כיוון שאין כאן קירוב הדעת, שאין עושין מרצונם, ואין כאן גזירת חתנות, וכמש"כ הש"ך⁵³.

ה. להרא"ה בבדק הבית⁵⁴ במקום שמבשל לכל העולם ואינו מבשל לשום אדם מיוחד אין בו משום בישול עכו"ם. ומלבד זה הבאנו הוראת הגר"מ פיינשטיין שכשתהליך היצור אינו דומה למה שאפשר לעשות בבית, אין חשש חיתון, מאחר שהפועל גוי רחוק מהישראל הקונה, ואין לאסור בה"ג אפילו בתורת לא פלוג רבנן. וכן עיין במנחת יצחק שהתיר מכח סברא זו בצירוף עם הסברא שבאות הבאה.

ו. הטונה מתבשל בקיטור, ובישול בקיטור נחשב כמעושן, כאשר הבאנו מהדרכי תשובה⁵⁵, וכן כתב בשו"ת אבן שתיה.

ז. ובפרט שיש להקל בנוגע לאיסור בישול נכרים, שאינו אלא דרבנן, ובכל מקום שיש שם איזה ספק קיי"ל דמותר, וכמבאר בשו"ע יו"ד⁵⁶.

52. וכפסק הגאון בעל יחזקאל דעה חלק ה' סימן נ"ד.

53. סימן קי"ג ס"ק א'.

54. בית ג' שער ז'.

55. ס"ק ט"ו ע"ש הזר זהב.

56. סימן קי"ג סעיף י"א.